

Simeon Čučić: kratak prikaz njegova najznačajnijeg djela »*Philosophia critice elaborata*«

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1977, 3, 79 - 102**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:344845>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

SIMEON ČUČIĆ
KRATAK PRIKAZ
NJEGOVA NAJZNAČAJNIJEG DJELA
»PHILOSOPHIA CRITICE ELABORATA«

Erna Banić-Pajnić

I

Kraj XVIII stoljeća period je vladavine Josipa II sina i nasljednika Marije Terezije, koja je radila na administrativnoj, sudbenoj i vojnoj centralizaciji s pomoću čitavog niza reformi što je imalo za cilj učvršćivanje vlasti u monarhiji Habsburgovaca. Sve to praćeno je sve intenzivnijom germanizacijom. Josip II odgojen u prosvjetiteljskom duhu nastavlja s reformama koje idu polako na dokidanje feudalnih odnosa, a to je za posljedicu imalo povezivanje hrvatskih i mađarskih feudalaca, koji će nastupati jedinstveni u opreci prema ekspandirajućem »josefinizmu«, no nevidljive nesuglasice uskoro će izbiti na površinu u vidu otvorenog sukoba. Premda se feudalna Hrvatska za Leopolda II podvrgla Mađarima, otpor protiv mađarskih pretenzija da stvore jedinstvenu Ugarsku, državu u kojoj bi Hrvati imali potpuno podređenu ulogu, u redovima napredne hrvatske inteligencije sve je žešći, da bi se napokon najotvorenije manifestirao u prvoj polovici XIX stoljeća u okviru ilirskog pokreta. Kao što je rečeno, te nesuglasice i sukobe između Mađara i Hrvata prati s druge strane sve otvorenija germanizacija. S obzirom na takvu političku situaciju u Hrvatskoj, neće nas začuditi konstatacija o stagnaciji na kulturnom planu. Dva su najznačajnija aspekta iz kojih se može promatrati problem filozofskog stvaralaštva u tom periodu. Jedan je kontinuitet filozofskog stvaralaštva u Hrvata sve od petnaestog stoljeća na ovamo. Tako sagledan u razvojnom nizu taj period predstavlja izvjestan pad intenziteta filozofskog stvaranja s obzirom na prethodna stoljeća (manji broj originalnih filozofskih radova, izvjesno opadanje interesa za filozofsko bavljenje određenim

problemima). Ipak je važno da i dalje možemo govoriti o kontinuitetu, poglavito zahvaljujući konstantno prisutnoj nastavi filozofije, bez obzira na to što je do druge polovice XIX stoljeća razvoj filozofije uglavnom teološki obojen, a nastava filozofije ograničena na crkvena učilišta. I tu je međutim neprestano prisutna obrada filozofskih problema. Drugi aspekt je odnos domaće filozofije prema filozofskim zbivanjima na širem evropskom planu. Povlačenje paralele s tim zbivanjima konstatirat će uglavnom zastajanje u problematici za naprednijim evropskim pravicima, te izvjesne ograničenosti horizonata, uvjetovane tradicionalnim školskim pristupom karakterističnim za domaće autore.

Treba napomenuti da se u jednom momentu jasno reflektira politička situacija Hrvatske toga vremena na kulturnom planu. To je perzistiranje latinskog kao službenog jezika u Hrvatskoj sve do sredine XIX stoljeća (kao jedan od pokušaja suprotstavljanja nastojanjima mađarske inteligencije da se mađarski uvede kao službeni jezik, premda ovo nije i jedini razlog). Latinskim jezikom piše i autor kome je posvećen ovaj rad.

Za temu ovog rada možemo reći da je dvostrukog značenja — s jedne strane kulturnopovijesnog, ukoliko se radi o autoru čije je djelo »*Philosophia critice elaborata*« napisano u svrhu prosvjećivanja mladeži na polju filozofije i samo nastalo kao rezultat nastavnčkog rada jednog profesora filozofije, pa je relevantno za izučavanje nastave filozofije, te, s druge strane, filozofskog, ukoliko je spomenuti filozofski pisac među prvim autorima koji se kritički osvrću na »Kantove novotarije« u filozofiji. Njegovo je djelo upravo primjerom kako je Kantova »reformatio« naišla na širok odjek u djelima evropskih filozofa XIX stoljeća i stoga ujedno značajno za uočavanje refleksija Kantove filozofije na naše filozofe toga perioda. Čučić je ujedno jedan od rijetkih autora čije se ime spominje na planu filozofije u prvoj polovici XIX stoljeća. Na sjeveru Hrvatske, poslije XVI stoljeća, prije njega gotovo da i nema neke značajnije filozofske ličnosti (izuzmu li se neki književnici u čijim se djelima ponekad odražavaju vodeće ideje Zapada).

Kako je monografija o tom našem filozofu trebala u svom konačnom obliku sadržavati kao dopunu jedno poglavlje koje bi obrađivalo povijest nastave filozofije u nas, odnosno problem nastave filozofije na Zagrebačkoj arhigimnaziji i akademiji krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, to ćemo ovdje samo ukratko rezimirati ovo poglavlje u svrhu lakšeg određivanja Čučićeva mjesta i značenja u okvirima povijesti nastave filozofije. Treba napomenuti da je dosad o nastavi filozofije u nas pisano vrlo malo. Radova koji bi obrađivali ovu temu gotovo da uopće nema, a oskudni podaci o toj temi nalaze se uglavnom u raznim Spomenicama Sveučilišta i djelima, koja obrađuju povijest hrvatskog Sveučilišta.

Od literature mogu se spomenuti Vanino, Klaić, Harapin, Bazala, Fancev, Hoško. Napose je devetnaesto stoljeće slabo obrađeno. Radovi koji istraživaču nastave filozofije mogu biti od veće koristi su rad Andrije-Ljubomira Lisca u »Zborniku Klasične gimnazije u Zagrebu« iz godine 1957. s bibliografskim pregledom (nepotpunim, po riječima samog autora) školskih udžbenika, te rad Zlatka Posavca »Filozofija u Hrvatskoj devetnaestog stoljeća« u Praxisu br. 3/1967. No, da se podsjetimo.

Pod konac XVI stoljeća isusovci su izgradili nastavnu osnovu za svoje gimnazije koje su otvarali po svim većim gradovima Evrope, a i kod nas ih je bilo nekoliko (Zagrebačka gimnazija 1697). Ta se osnova održala sve do polovice XIX stoljeća. Do 1777. po staroj naučnoj osnovi gimnazije su imale četiri gramatička razreda i dva humanistička, a filozofijska nastava nadovezivala se u vidu dvogodišnjih tečajeva na gimnazijsku i bila je priprema za sveučilišnu nastavu. U sklopu gimnazijskog predavanja filozofije nalazimo logiku, metafiziku, fiziku, prirodopis (*historia naturalis*) i poljodjelstvo (*res rustica*). S reformom 1806. uvode se prirodne nauke u svih šest razreda gimnazije. Kod nas se 1633. spominje prvi tečaj teologije, a 1663. prvi filozofski tečaj kao nadopuna gimnazijske nastave. Već se po tim tečajevima počinju lučiti gimnazije od akademija, čiji su studenti imali prava sveučilišnih građana. Josipovom reformom (od 1782—84) nastava teologije se odvaja i prelazi na sjemenište (već 1773. ukinut je isusovački red, a njegove je škole preuzela država). Akademiji pripadaju filozofski i pravni fakultet, a gimnazija (*Arcigymnasium*) je zasebno djelovala s pet razreda (tri gramatička i dva humanistička). Kako je međutim ravnatelj bio zajednički to se naziv *Academia s arhigimnazijom zadržao do 1842. god.* Kao prvi profesor filozofije spominje se Stjepan Glavač (1662). Od 1667. možemo govoriti o bogoslovnom i filozofskom fakultetu. 1674. Leopold I potvrdio je bulu pape o pravu podjeljivanja akademskih titula, a 1776. bivša isusovačka akademija postaje »*Regia Academia scientiarum*« (teološki, filozofski i pravni fakultet) na kojoj je Čučić predavao od 1808. do 1828. godine kad je umro.

Značajnija imena na planu filozofije do Čučića jesu: Ivan Šimunović, Franjo Jambreković, Kazimir Bedeković. Na Filozofskom fakultetu su prije Čučića djelovali: *A. Kukecz, M. Kirinich, A. Minovich, G. Sugh, J. Karvanchich, F. Klohammer, Schufflay, Vallichic* (prema »*Calendarium Zagrabienense*«). Na Filozofskom fakultetu, prema Izvještajima *Regiae Academiae Zagrabiensis* iz 1802. kada je Čučić bio slušač »*philosophiae in primum annum*«, predavali su fiziku, primijenjenu matematiku, poljodjelstvo, metafiziku, moralnu filozofiju, čistu matematiku, pragmatičku historiju (*Classificatio studiorum in Academia Zagrabienensi a 1782—1819.* spomenutih izvještaja), te doktrinu i historiju religije,

pa onda logiku i historiju religije, te logiku i historiju filozofije. Kasnije su osim tih predmeta slušali još algebru, pragmatičku povijest Ugarske, arhitekturu, univerzalnu historiju, ugarsku književnost, a 1816. slušaju i empirijsku psihologiju. Čučić je na Filozofskom fakultetu *predavao i grčki jezik* (po Calendariumu se 1808. javlja na ovom Fakultetu kao *profesor grčkog jezika i suplent Filozofskog fakulteta*). Godine 1810. *on je naveden kao profesor logike i metafizike*, a 1811. za njega se kaže: S. Csucsics — Presb. Dioeces. Cris. (prezbiter Križevačke dijeceze), G. R. Cath. (Grkokatolik), AA. LL. *Philosophiae Doctor, Logicae, Metaphysicae et phil. Maralis Professor* P. O. Što se tiče same filozofske produkcije u okviru ove Akademije, Vanino kaže: »Zagrebačka se Akademija do godine 1773. nije odlikovala produkcijom filozofijske literature. Ne možemo uzeti, da je nedostatna znanstvena sprema ili manjak spekulativnih umova uzrok toj pojavi, premda smijemo opravdano suditi, da je red ponajvrniji sile slao na velika sveučilišta kao što bijahu Beč, Gradac, Trnava. Priličnije je istini, da su rečenom nedostatku krive naše male prilike, u kojima nije mogao da procvate znanstveni život kao u susjednim zemljama.« (»Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj Akademiji u Zagrebu 1633—1773.« Zagreb 1930, s. 32) Iz podataka što ih nalazimo o predavačima filozofije prije Čučića dade se zaključiti vrlo malo. Sve što postoji na planu filozofije uglavnom su ispitni radovi, razne »Theses«, »Positiones« itd., pri kojima su spomenuti profesori bili ili u komisijama, ili mentori pri izradi spomenutih radova ili bi pak koji student branio teze svog profesora, čiji je onda značajniji rad u vezi s tim bio štampan prije samog ispitnog djela.

Da bi se meritorno ocijenila uloga i značaj Čučića kao filozofskog pisca, treba se osvrnuti na struje i pravce koji čine filozofsku klimu Evrope XVIII stoljeća, a koji su svoj odraz našli u djelu S. Čučića. Tek tada može se pokušati nadovezujući na subjektivni momenat (uvjete odgoja i obrazovanja te kulturnog nivoa sredine u kojoj živi i djeluje) dati jedna zaokružena slika s ocjenom značenja.

U istraživanju tog drugog momenta od velike bi pomoći bili podaci o korespondenciji između Čučića i kojeg poznatijeg autora iz Pešte ili Beča. Vrlo je, naime, vjerojatno da je Čučić za vrijeme pripremanja doktorske teze (koju je branio u Pešti 1806) došao u dodir s kojim od poznatih profesora tamošnjeg Sveučilišta ili da se to dogodilo u Beču gdje je izdao svoje najpoznatije djelo godine 1815. Niti kakve tiskom izdane potvrde o tom međutim nema, a čini se da je nema ni u rukopisnoj ostavštini koja se čuva u Arhivu Križevačke biskupije, a koja, prema riječima Čučićeva biografa Milka Predovića, izdavača »Žumberačkog kalendara« (biografija nije još objavljena) sadržava uglavnom spise službenog

karaktera. (Pomnije izučavanje ove rukopisne ostavštine iziskivalo bi, rečeno je, oko dva mjeseca posla u Arhivu). Uputnije je stoga bilo poći drugim putem, naime konzultiranjem autora koje navodi sam Čučić kao značajne filozofe, među kojima ima mnogo svjetskih imena, ali i onih manje poznatih, Čučićevih suvremenika, a među njima i dosta domaćih autora, poglavito profesora na Akademiji. Svakako je najznačajnije upoznati se s temama i načinom obrade poznatih autora s kraja osamnaestog stoljeća, koji su bili autoriteti na većim sveučilištima Beča, Pešte i drugih velikih evropskih centara kao što su Storchenau, Baumeister, Karpe, Bayle, Clarke, Puffendorf, Purchot, Platner, Pankl, Schmid, Tomasius, Wenzel i drugi. Evo što se daje zaključiti o filozofskoj »klimi« u Evropi krajem osamnaestog stoljeća nakon čitanja tih autora, a što ujedno možemo pratiti i na djelu samoga Čučića: ponajprije, upada u oči koncentriranje filozofskog interesa na dva imena, naime Kantovo i Voltaireovo. Gotovo da nema filozofskog djela koje se ne osvrće na učenje prvoga i ne dotiče postavke drugog autora. Isto tako gotovo da nema djela s kraja osamnaestog stoljeća koje se ne opredjeljuje u odnosu na Kantovu filozofiju, napose na njegovu »famoznu« teoriju o nespoznatljivosti »stvari po sebi«. Premda se gotovo sva ta djela kritički osvrću na skolastičku filozofiju u svojim pregledima povijesti filozofije, većina njih još se nije oslobodila sasvim skolastičkih okvira. U svim tim djelima osjeća se isto tako snažan utjecaj prirodnih znanosti, što se najznatnije očituje u kozmologiji. Očito je da su svi ti autori nadahnuti novim viđenjem svijeta, bez obzira na tendenciju ka konzerviranju starih shvaćanja. Većina je djela što se pišu u tom periodu pisana u formi enciklopedije.

Zatim, većina djela opredjeljuje se za ili protiv Kantove filozofije, pa nije rijetkost da se već u naslovu djela navodi da se radi o kritičkoj ili dogmatskoj filozofiji. Ta je izgleda podjela u to vrijeme uvriježena u filozofskim krugovima i upravo u tom svjetlu gledano Čučićevo djelo pobuđuje pažnju, tj. već sam naslov Čučićeva djela »Philosophia critice elaborata« orijentira istraživanje u određenom pravcu. Radi se o »kritički« obrađenoj filozofiji, i to je sasvim dovoljno da zainteresira svakog tko poznaje kretanja u filozofiji s kraja osamnaestog stoljeća. Bez obzira na svoje prethodnike, u vezi s kojima govorimo o počecima novovjekovne filozofije, Kant je svojom filozofijom izazvao pravu revoluciju u filozofskim krugovima svoga vremena i naišao na žestoke reakcije u redovima predstavnika »službene filozofije«, a što se upravo lijepo vidi u čitavom nizu knjiga, što ih pišu profesori raznih sveučilišta da bi »pravu filozofiju obranili od Kantove kritike«. Koliko je s jedne strane naišla na ogorčenje i neodobravanje, toliko je s druge strane ta filozofija stekla gorljivih pristaša. I jedni i drugi slažu se u stavu da je Kantova filozofija poljuljala sva do-

tadašnja već uvriježena shvaćanja. U djelima onih koji idu na obaranje Kantovih teza najčešće nalazimo prigovor da je ta filozofija išla na rušenje svake dogme o egzistenciji Boga, te na rušenje svih prihvaćenih istina u vezi s time. Naročito su takvi prigovori dolazili iz redova teologa.

Među autorima koje navodi Čučić (djela većine njih posjeduje zagrebačka Sveučilišna biblioteka) ima i pripadnika »umjerene struje«, a među njima znatno mjesto ima već spomenuti profesor Bečkog sveučilišta Karpe, koji piše dogmatski obrađenu metafiziku s neprestanim usporedbama između njenih temeljnih postavki i onih »kritičke filozofije«, a čije je djelo na mnogim mjestima konzultirao naš Čučić.

Upravo u takvoj dakle duhovnoj klimi valjalo je tražiti Čučićevo mjesto. U vezi s tim od interesa je ponajprije rasvijetliti ono »kritički« u samom naslovu djela kojim se ima označiti njegov način obrade filozofije. U većine autora, Čučićevih suvremenika, ovim se pridjevom uglavnom označava Kantova filozofija, a u stvari organom kritičke filozofije smatra se Kantova kritika čistog uma (*«Quare etiam philosophiam, cujus organon haec rationis critica est, criticam; huic vero oppositam dogmaticam per opprobrium dixit»* S. Karpe, iz spomenutog djela, str. 32) i njoj se suprotstavlja dogmatička filozofija. I sam Čučić usvaja tu podjelu unutar »novije« filozofije, no njegovo »kritički« ne odnosi se na metodu razumske moći u Kantovu smislu, koja preispituje vlastitu mogućnost i uvjete spoznavanja već se time naznačuje specifična metoda obrade filozofske problematike, koja tendira prvenstveno k objektivnosti, a konkretno se manifestira u tome da se od svakog autora u povijesti filozofije pokušava uzeti, izlučiti ono najbolje, uz izbjegavanje ekstremnih stavova, po principu da je istina »uvijek negdje u sredini«. Tako ovaj »kritički« procedé primijenjen na noviju filozofiju, po Čučiću pogađa istinu ukoliko uspije pronaći sredinu između dogmatske i Kantove filozofije. Ova metoda na neki je način određena namjenom djela: ono je prvenstveno namijenjeno poučavanju mladeži iz svih grana filozofije. Uopće ovaj kompendij filozofije obiluje prosvjetiteljskim elementima pored toga što mu je i osnovni cilj obrazovno-prosvjetiteljski. Djelo je odraz svoga vremena još po nekim momentima. Ono je koncipirano enciklopedijski i pri tom treba napomenuti, a to će najbolje biti vidljivo iz Čučićeve podjele filozofije, da se tradicionalna skolastička struktura raspada i da je većina djela toga vremena, čije je temeljno nastrojenje skolastički, strukturirana upravo poput Čučićeve »Filozofije...«. Govorimo o vremenu u kome su se skolastički nastrojeni autori već prilično udaljili od svojih izvora, a pod nadiranjem novih prirodoznanstvenih metoda i pitanja što ih nameće novovjekovna filozofija prisiljeni su tražiti nova rješenja, što ih uglavnom vodi do kompromisa. Upravo

je ovo vrlo očito u Čučića. Umjereno otvoren prema utjecajima evropske filozofije i novim znanstvenim dostignućima, on uglavnom ostaje na pozicijama tradicionalne školske filozofije, ne opredjeljujući se niti za dogmatizam u onom smislu u kom ga Wenzel definira kao »caeca confidentia in rationem nostram, relicta critica aestimazione virium ejus«, a niti se opet decidirano izjašnjava za kritičku filozofiju ukoliko je ova »metoda zdravog razuma, koji je uvjeren da je ljudska spoznaja samo spoznaja fenomena«. Mogli bismo reći da ovaj autor ostaje na pozicijama skolastičke filozofije modificirane kritičkim momentom. Naivni realizam doživljava ovdje kritiku ali kritički realizam u smislu neoskolastičkom nije se još razvio. Jednu preciznu sliku u Čučićevim vlastitim filozofskim uvjerenjima, nažalost, teško je steći iz ovog razloga: upravo ondje gdje bi to u najvećoj mjeri bilo moguće, tj. u polemici i razvijanju temeljnih filozofskih pitanja autor ih samo naznačava, ali na njih ne daje odgovora. No, da prije nego prijeđemo na kratko izlaganje njegove »Kritički obrađene filozofije«, navedemo i neke Čučićeve biografske podatke.

II

Simeon Čučić rođen je godine 1784. u Žumberku, u Pećnu, a umro 1828, te zakopan na Jurjevskom groblju. Bio je grkokatolički svećenik, doktor filozofije i profesor logike, metafizike i moralne filozofije na Zagrebačkoj Kraljevskoj Akademiji znanosti. Doktorirao je filozofiju (po Kristijanovićeve navodu u »Oratio funebris piae memoriae«) »in celeberrimo Universitate Pestiensis« godine 1806.

Škole je polazio u Zagrebu, kao sjemeništarc Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu. U »Classificationes« (Ordo scholarum humanitatis et grammaticarum Archigymnasii Regii Zagrabiensis in classes distributus ex... od godine 1797) nalazimo Čučića kao slušača gramatike prve godine među »eminentes«, 1797. i 1798. kao slušača druge, a 1790. treće godine gramatike. Uvijek se uz njegovo ime nalazi i ono »e Sem. G. R. Cath.«. 1800. slušač je prve godine »humanitatis« i 1801. slušač druge godine i gotovo uvijek među »eminentes«. U Izvještajima Regiae Academiae Zagrabiensis od 1783—1819/20 (Classificatio studiorum in Academia Zagrabiensi), nalazimo ga kao slušača filozofije na prvoj, a 1803. na drugoj godini. Između 1804. i 1806. studirao je teologiju u Zagrebu da bi, kao što je rečeno, 1806. doktorirao u Pešti. Godine 1807. (u »Calendarium Zagrabiense«) nalazimo ga u izvještajima za Seminar mlađeg klera Križevačke dijeceze kao slušača teologije četvrte godine (AA. LL. Theol. IV. anni) i kao doktora filozofije 1808, u istom kalendaru spominje se već kao profesor grčkog jezika na Akade-

miji i suplent Filozofskog fakulteta (»Simeon Csucsies: Presb. Dioec., Cris. G. R. Cath. »Linguae Graecae Profess, et Facultatis Philosophicae Supplens«). Isto se navodi za 1809, a 1810. nalazimo: »S. Csucsies Presb. Dioec. Cris. G. R. Cath. AA. LL. Philos. Doctor, Logicae, Metaphysicae et philosophiae moralis Professor P. O.« Za 1812, pored već navedenog za 1810, nalazimo još »... nec non liuguae graecae p. t. supplens«. Godine 1814. postaje upravitelj grkokatoličkog seminara na kojem položaju ostaje sve do godine 1823.

Inače o Čučićevu životu dosta podataka donosi Janko Šimrak u svojoj »Spomenici o 250-godišnjici Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu«, Zagreb, 1931. Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu, a, kao što je spomenuto, njegovu biografiju pripremio je M. Predović za štampu. Za nas je, od onoga što je ovaj autor o Čučiću objavio u »Žumberačkom kalendaru« možda najznačajnije to da je ovaj žumberčanin, inače pristaša naprednih ideja, bio isto tako i predvodnik mladeži koja je pristajala uz ideje ilirskog pokreta. Na str. 76. Kalendara iz 1965. godine stoji: »U osvitu hrvatskog narodnog preporoda vidnu je ulogu odigrao sveučilišni profesor dr Šime Čučić (1784—1828) iz Žumberka. On je svojim hrvatskim pjesmama i popularnom filozofijom snažno utjecao na mladež koja se oduševila ilirskim, preporodnim idejama«. I po J. Šimraku Grkokatoličko sjemenište bilo je važno središte ilirizma. To je u svakom slučaju bilo sjedište »Saveza Narodnog ilirskog društva mladeži plemićkog othranilišta u Zagrebu i Narodnog društva mladeži Sjemeništa križevačkog u Zagrebu« o čemu podatke posjeduje Arhiv Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu. Na žalost, Čučićeve se pjesme pisane na hrvatskom nisu sačuvala. Nekoliko njegovih oda na latinskom, međutim, posjeduje Sveučilišna biblioteka, a ove su posvećene značajnim ličnostima Križevačke biskupije, npr. Konstantinu Staniću, J. Badovincu itd.

Osim svog najznačajnijeg djela »Philosophia critice elaborata«, napisao je Čučić još nekoliko djela, od kojih uglavnom sva posjeduje naša Sveučilišna biblioteka. To su: *Latinske ode* »Musa in honorem illustrissimi Domini L. B. Bedekovich de Komor item illustrissimi Domini Ludovici«, »*Musa honoribus Constantini Stanich...*«, zatim njegova »*Mathesis*« izdana u Beču 1816. godine (Typis Joannis Schnierer), »*Positiones ex logica et historia pragmatica Regni Hungariae*«, koja je izdana u Zagrebu 1812. godine, pa onda »*Positiones ex Metaphysica*«, koje su »poduzeli javno braniti« godine 1824: Bakall J., Eperjey S., Goldshmid J., Joakchim A., Klemenich C. (Ovi su, vjerojatno Čučićevi studenti, branili teze svoga profesora.) Trebat će se osim rada na tim Čučićevim djelima upustiti i u detaljniju analizu nekih »Teza« što su ih branili studenti Zagrebačke akademije, a kojima je mentor bio Čučić, jer su to uglavnom njegovi radovi. Tu poglavito misli-

mo na neke od pripadnika Grkokatoličkog sjemeništa, od kojih je nešto poznatiji bio Toma Gvozdanić, a koji je svoje »theses ex universa philosophia« branio u Zagrebu »Palatio Academico« anno 1813, i to teze »e praelectionibus F. Klohammer . . ., — Antonii Schufflay . . ., Sim. Csucsies, AA. LL. et Philosophiae Doctoris, Logicae, Metaphysicae et scientiae morum Professoris Regii O. P. una Linguae Graecae p. t. Supplentis, nec non Seminarii Graeco-Catholici Crisiensis Zagrabiae constituti Regentis«.

III

O namjeri s kojom je »Kritička filozofija« pisana, te o načinu rada najviše saznajemo iz predgovora u kome autor najprije govori o sadržaju, o načinu na koji je podijelio opsežnu građu, te o tome da je nastojao oko jednostavnosti u stilu da bi bio što razumljiviji (»In id solum incubui, ut ab eo, qui studere cupit, et meditari novit, rite intelligar«). O samoj metodi svojoj napominje: »Methodum in utramque partes disputandi rejeci. *Quaestiones, quae magis ad lusum ingenii, quam ad rem pertinere videbantur, decidendas benevolis reliqui lectoribus. Ex iis tamen quaedam attentione sunt dignae.*« On, dakle, uglavnom informira o važnijim problemima, a ne diskutira o njima.

Treba napomenuti da bi upravo odgovor na ta pitanja što ih Čučić ostavlja otvorenima prepuštajući čitaocima da sami odluče o odgovoru u najvećoj mjeri doprinio jasnom uviđanju i određenju Čučićeve pozicije.

Kako će i kasnije, govoreći o svojoj metodi, naglasiti, Čučić i ovdje kaže da je ukoliko se gdje radilo o diskrepanciji mišljenja različitih autora, pokušavao pomiriti ih, a »quae veritati a diametro opponebantur, eas inter falsas rejeci«. Na kraju svoga predgovora autor se ispričava unaprijed za sve počinjene greške tvrdnjom da je od onih što »proficiendo scribunt, et scribendo proficiunt«.

Ovo se djelo dijeli u deset svezaka, od kojih svaki obrađuje jednu granu filozofije. Njihovi su naslovi:

1. Psychologia empirica
2. Dianologia
3. Alethologia
4. Ontologia
5. Cosmologia
6. Psychologia rationalis
7. Theologia naturalis
8. Praxeologia

9. Anthropologia

10. Ascetica

Već se iz same podjele filozofije daje ponešto naslutiti o orijentaciji koju u iznošenju filozofije slijedi autor.

Govorimo o periodu u kom se pod utjecajem racionalističkih filozofija i ekspanzije novih prirodoznanstvenih metoda skolastika racionalizira a njena se tradicionalna struktura (logika, metafizika, fizika) cijepa. Ovo Čučićevo raščlanjivanje filozofije zbiva se pod utjecajem Kantova polihistorizma. Ono je specifično, no u većine autora tog doba nailazimo na više-manje sličnu situaciju.

Svaki svezak ove knjige (koju Sveučilišna biblioteka posjeduje u dva primjerka; jedan u kome je svih deset tomova u jednom komadu pod signaturom 51.083/81 i drugi u Raritetima -R II F-8° u deset odvojenih svezaka) sistematski izlaže građu određene filozofske grane, a na kraju donosi kratak historijski pregled. Knjiga započinje Uvodom u filozofiju (*Conspectus introductionis in philosophiam*) koji govori o pojmu (*notio*), izvoru (*fons*), o predmetu filozofije (*objectum*), sistemu, svrsi (*finis*), podjeli (*divisio*) filozofije i njenim pomoćnim disciplinama (*adminicula*) da bi završio jednim kratkim pregledom povijesti filozofije (*Epitomé historiae philosophiae*). Po ovoj shemi obrađuje dalje naš autor sve grane filozofije. Iz ovog dijela značajno je navesti definiciju filozofije, koju ovdje daje autor: »*Philosophia definietur, ut est scientia, studium omnes et quascumque cognitiones nobis comparandi easque super certis et indubitatis principiis fundandi. Nominalis haec definitio nec philosophum nec theologum offendet*« (*Philosophia critice elaborata*, str. 5, Uvod). U ovoj se naime posljednjoj rečenici najjasnije očituje temeljno usmjerenje čitavog djela ka pomirenju »filozofskog« i »teološkog«.

Ovdje se autor izjašnjava i o vlastitoj namjeri u izgradnji svog sistema filozofije. On jednostavno želi iznijeti sve one probleme što se u filozofiji javljaju, i to što nepristranije, a sud o spornim stvarima prepustiti čitaocima. Svako, naime, prihvaćanje krajnosti jest zabluda, pa je garancija, ukoliko se radi o istini, da se ide najboljim putem to da se držimo sredine i od svakog autora prihvaćamo ono najbolje u njegovu sistemu. U vezi s tim navode se dva moguća puta u filozofiranju (»*duplex est via philosophandi*«), jedan, kojim se sve naše znanje smatra određenim i uvjetovanim jedino osjetilnim, i drugi, po kome mi određujemo objekte izvan nas. Prikloniti se samo jednom od tih puteva, znači prikloniti se ili samo materijalizmu ili samo idealizmu. No, budući da naš koraka i jednim i drugim putem, istina nije sa svim izrečena ni u jednom ni u drugom pravcu. S jedne naime strane proizlaze »*empiricorum errores*« a s druge »*recentior Philosophiae abusus, in quem Kantiana reformatio impingit*«. Nazna-

čujući vlastitu metodu, Čučić kaže »Nos ita incidemus, ut extrema evitemus« (Ibid., 13, Uvod). Dalje se ukratko izlaže povijest filozofije. Značajno je tu navesti ono što Čučić iznosi o reformiranoj filozofiji.

Po njemu se pokušaji reformirane filozofije javljaju u Italiji, zatim u Engleskoj, pa onda u Francuskoj, a ova filozofija svoj vrhunac dostiže u Njemačkoj. Upravo Kant je taj koji je izazvao revoluciju u filozofiji dajući joj novu formu. Vrlo je značajno vidjeti što Čučić misli o Kantovoj »reformaciji«: »Reformatio per Kantium suscepta novis subtilitatibus et inversa terminologia, quantum fortasse ad illustrandam philosophiam tendere credebatur, tantum reapse tota ad omnem revelationem evertendam directa erat. Etsi magni viri inter Christianos eius usi principiis hanc eandem revelationem in summo lumine collocantur,* non tam fini per Kantium intento, quam Christianae philosophiae inconcussis principiis tribuendum est.« (Ibid. str. 34/Uvod)

Kao u svemu, tako i u zauzimanju stava prema Kantovoj filozofiji Čučić je umjeren. U ovom djelu autor se na više mjesta vraća na prikaz Kantovih teza u vezi s određenim problemima, i to tako da se dosljedno naznačenoj metodi nikad explicite ne priklanja Kantovu stanovištu, a da ipak ostaje evidentno koliko Kantovo shvaćanje utječe na njegov inače u svemu tradicionalan način izlaganja filozofije. Već je ranije naznačeno na kakvu je reakciju u redovima službene filozofije naišla Kantova filozofija. Sasvim je sigurno da je ona pred još uvijek skolastički orijentirane filozofe postavila određene zadatke, nametnula rješavanje određenih pitanja, poljuljala ustaljeni način razmišljanja. Evo što o tome kaže Stjepan Zimmermann u svome djelu »Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj«, Hrvatska bogoslovna Akademija, sv. 1, Zagreb 1929: »Kad su od Descartesa zaredali veliki sistemi novovječne filozofije (empirizma i racionalizma), postavljena je bila i skolastička filozofija pred nove kritičke zadatke. I to još više opet, kad je Kantova filozofija stvorila novu epohu svojim utjecajem — i kod nas do danas. Reakcija materijalizma i pozitivizma (proti idealizmu) u oslonu na prirodne nauke odredila je ponovno skolastičkoj filozofiji stalni pravac: svezu sa prirodno-naučnim metodama i kritičko utvrđivanje svojih nauka«. Čučić, ipak, nije od onih skolastičkih autora koji su u potpunosti prihvatili Kantov pristup. Što se tiče Čučićeve kritike upućene Kantovoj filozofiji zbog toga što je »ad omnem revelationem evertendam directa«, u tome se on sigurno oslanjao na poznate istomišljenike, od kojih je jedan npr. već spomenuti Horvath koji smatra da se iz Kantove filozofije »consequentiae Religioni bonisque moribus perniciosissimae deducantur«, a »eas denique cogi-

* Umjesto: collocant

tationes nostras, quibus existentiam Dei demonstramus, pro meris paralogismis fallacibusque argutationibus habet« (str. 2. već navedenog djela »Declaratio infirmitatis...«). Historijskom pregledu priložena je »Tabula genealogica« koja donosi shemu filozofskih škola i pravaca od antičkih vremena sve do Čučićeva doba. Prvi svezak »Kritički obrađene filozofije« obrađuje empirijsku psihologiju. Psihologija se označuje kao nauka koja »naturam animae indagat« i koja nas uči kako da spoznamo sami sebe. Kako se pak predikati duše dokučuju putem osjetila i putem razuma, to se psihologija dijeli na empirijsku i racionalnu (koju obrađuje šesti svezak ovog djela). Empirijska psihologija upravljena je na unutarnju čovjekovu kondiciju (uvjet) i na promišljanje prirodnih sposobnosti. Ona se bavi predikatima duše do čijih spoznaja dolazimo osjetilnim putem, ukoliko se ono unutarnje manifestira u vanjskom. Čovjek se određuje kao »anima et corpus«, stoga nam cjelovitu spoznaju pružaju tek obje grane psihologije zajedno. Držeći se Aristotelove teze o upućenosti tijela na dušu i ove opet na tijelo, Čučić kaže: »Ad animam attendimus quatenus per corpus vires suas manifestat et ad corpus in quantum domicilium et organum animae est.« (»Phil. critice elaborata«, str. 83, I) Uglavnom u determinaciji čovjeka Čučić inzistira na interakciji unutarnjeg i vanjskog (u čovjeku je, kaže on, djelatna unutarnja sila koja tijelu podaruje život, no ona mu ne podaruje taj život sama po sebi, već traži poticaj vanjske sile). Tako se kaže da je živo ono tijelo koje je aktivno po unutarnjoj sili izvana potaknutoj (»Illud corpus, quod per vim internam extrinsecus excitatum agit, dicitur vivere« — Ibid., s. 85). Pri proučavanju duše sve se njene aktivnosti dijele na mentalne i voljne pa se po tom i psihologija grana na psihologiju »mentis« i psihologiju »voluntatis«. Naglašavanje interakcije osjetilnog i psihičkog u čovjeku nastavlja se i u analizi nižih i viših moći (»vires«) duše, gdje se moć osjećanja određuje kao sposobnost percipiranja afekcije dobivene preko osjetila. Tu se detaljno opisuje proces percipiranja. Pri tom se osobito naglašava uloga mozga (»Animam ope cerebri ad sensationes determinari«) i živaca koji su instrumenti osjeta (»Nervos esse instrumenta sensationum«). U vezi s ovom materijom autor upućuje na neka slavna imena na čija učenja nadovezuje ovo izlaganje, tako na Boerhavea, Galena i Descartesa. Osim mentalno, duša djeluje i voljno, a područjem voljnog djelovanja bavi se telematologija. Kao i Descartes, koji kaže da su u nama dvije pojave svijesti, dvije djelatnosti duše, naime umno spoznavanje i voljna djelatnost, tako i po Čučiću duša osim što spoznaje jest i voljno djelatna. Moći htijenja uvijek prethodi »vis cognoscendi« jer ne može biti da bi duša k nečemu težila, a da prije toga nije spoznala svoj cilj, tako »hanc vim volendi semper praecedit vis cognoscendi« Ibid., s. 168. Na problem volje nadovezuje se i pita-

nje slobode, a ovu Čučić, ukoliko se radi o čovjeku, određuje kao »libertas a coactione« i »libertas a necessitate«. Dok prva nadovezuje na svijest i spoznaju i određuje se kao mogućnost samoodređivanja, dotle druga predstavlja mogućnost izbjegavanja i uklanjanja nekom vanjskom motivu. To je ona afekcija duše »in cuius illa pro ratione repraesentationum potest se ad agendum vel non agendum determinare«.

Drugi svezak obrađuje »dianilogiju« koja zajedno s »alethologijom« čini zasebnu granu filozofije, naime logiku, disciplinu koja izlaže način na koji razum misli o stvarima izvan nas i propisuje kako bi o njima trebalo misliti. Prvi dio, dianilogija, »explicit mentis operationes«, a drugi dio poučava o kriterijima lažnosti i istinitosti spoznaje. Kako se ideje izražavaju glasovima, riječima, rečenicama to je jedan odsjek posvećen toj problematici (»De vocibus«) i upravo u ovom izlaganju dolazi u velikoj mjeri do izražaja pedagoški karakter ovog djela, jer ono obiluje detaljnim uputama o pravilnoj uporabi riječi, o njihovoj zlouporabi i jezičnom izvoru nesporazuma u vezi s razumijevanjem određenih filozofskih problema. Tu se daje čitav niz zakona o pravilnoj uporabi riječi (»Nos, quantum per conatus licet, sequentes leges contra abusum earum (sc. vocum) ponimus« — Ibid., s. 72, II). Upravo ta preciznost upućuje na značenje što ga je jedan predavač mogao pridavati tom problemu. Dio nauke o istini koji razrađuje kriterij istinitosti značajniji je možda od ostalih dijelova izlaganja zbog toga što autor ovdje spominje neka poznata imena (Locke, Hume) i polemizira s njihovim pozicijama u vezi mogućnosti spoznaje istine. Navodeći shemu kriterija istinitosti spoznaje Čučić vrlo važnu ulogu pridaje »unutarnjem ćutilu« (»sensus intimus«), koji je »intuitus in se ipsum, quo ea, quae in animo contingunt, mens ipsa percipit«. Zahvaljujući tom osjetilu imamo očiglednost (»perspicuitas«) da nešto ćutimo. U stvari »in sensu intimo illa perspicuitas est velut lux mentis«. To je svjetlost u duši, koja po sebi samoj biva aficirana. Neki ovo, kaže Čučić, zovu još neposrednom evidencijom. Ovako spoznati možemo međutim samo »mutationes internas«, a ne »earum naturam aut modum«. Da li se pri tom pod onim »lux« misli na onu svjetlost što nam ju je Bog dao da bismo razlikovali istinito od lažnog (Descartesov »Discours de la méthode«) a koja našu spoznaju istinitog ili lažnog čini evidentnom, o tome Čučić ništa poblizhe ne navodi. U vezi sa slijedećim kriterijem istine, naime prirodnim instinktom (»naturae lumen« ili »mentis lumen«) na kojem se temelje sudovi koji se odnose na zakone moraliteta i na prva počela religije, dotiče autor problem urođenih ideja (jedno od spornih pitanja u filozofiji poslije Descartesa, i gotovo da nema filozofa među Čučićevim suvremenici-ma koji ga ne dotiče). Čučić odlučno odbacuje postojanje urođenih ideja. Da bi se ilustrirao poblizhe stil izlaganja Čučića — pedagoga,

evo pasusa u kome, poslije svih onih vrlo preciznih uputa što ih autor daje u vezi s traženjem istine i čitanjem knjiga, Čučić kao pravi pedagog i ljubitelj znanosti sokoli svoje studente i čitaoce na rad, učenje, čitanje riječima: »Disce libens; quid dulcius sit quam discere multa. Discentem comitantur opes, comitantur honores. Ludo indulisti? Subito avolat illa voluptas. Legisti? Utilitas studio percepta manebit«. (Ibid., 118, III)

U vezi s ovim Čučiću se kao predavaču naročito nameće pitanje »quomodo vox viva veritatem communicet?«. Stoga on napominje: »Volo intelligere, quomodo veritatem oporteat docere«, pa se čitavo jedno poglavlje ove grane bavi tom problematikom.

Peti svezak obrađuje kozmologiju. Dok je upravo ovo područje mnogim autorima Čučićeva vremena dalo prilike da iskažu sav svoj entuzijazam u vezi s najnovijim dostignućima prirodne znanosti, astronomije, fizike, dotle Čučić ovdje ostaje na prilično umjerenim pozicijama. Kozmologija je samo grana metafizike koja se bavi stvarima izvan nas, stvarima u svijetu, svijetom općenito (»de universo generatim«). Istraživači prirode bave se moćima pojedinačnog (»rerum singularium vires exquirunt«), a ove se ne mogu sagledati »clare« (posvuda Čučić rabi Descartesovo »clare et distincte« kao oznake prave spoznaje) ukoliko se ne odredi što jest i kakav jest svijet kao cjelina (»universum«). U obradi ove teme Čučić gotovo u stopu slijedi što Wolfa što Karpea. Shodno izabranom srednjem putu u filozofiji i ovdje se trudi da izbjegne pristajanje uz pozicije determinizma u svijetu ali isto tako odlučno pobija slučaj i skok u prirodu. Tu se tvrdi da je svijet počeo egzistirati, što se argumentira čitavim nizom dokaza. U vezi s postankom i uzrokom svijeta — od svijeta različitog — kaže se da tu »oriuntur male intellectae antilogiae rationis«, čime se aludira na Kantove antinomije čistog uma. Čučićevo rješenje svodi se na dobro poznati stav: »Ex nihilo nihil fit.« Ipak na pitanje o tome kako je došlo do stvaranja svijeta, autor odgovara: »Ad modum productionis ratio humana non vult se immitere!« Završno poglavlje kozmologije govori o savršenosti svijeta, u koju po Čučiću, ne treba sumnjati. Pri tom se pod savršenstvom misli na relativno savršenstvo. Najvišu pak svrhu svijeta treba tražiti izvan svijeta, u prvom uzroku, to jest Bogu (»causa prima seu Deus«); sve je u svijetu usmjereno na objelodanjivanje savršenstava tog uzroka (»Sequitur finem totius mundi eo tendere, ut divinas manifestet perfectiones«), to je svrha svijeta u cjelini.

Šesti svezak »Philosophiae critice elaboratae« obrađuje racionalnu psihologiju. Već na početku svog izlaganja koje nadovezuje na empirijsku psihologiju i ondje istaknutu tezu o interakciji fizičkog i psihičkog, unutarnjeg i vanjskog u čovjeku, o interakciji dviju različitih supstancija, materije i duše, Čučić u duhu svog umjerenog skepticizma konstatira: »Verum igitur manet naturam

animae humanae plene rescini non posse.« (Ibid., 6, VI) Vrlo iskreno on dodaje: »Suapte sequitur animae finitionem, quae ad leges logicae esset exacta me ignorare« (eod. loco). Izlaganje se nastavlja iznošenjem poznatih predikata duše. Ponajprije se za dušu tvrdi da je supstancija različita od tijela, njena je evidentna oznaka »conscientia«. Napominje se da Kant tome stavlja prigovor da »ex conscientia declaretur anima et ex anima deducitur conscientia«. No jedno se drugim ipak najpotpunije određuje. Tu se navode učenja o duši koja su zastupali različiti filozofi (tako Pitagora, Platon, Wolff i Leibniz).

Sedmi svezak posvećen je prirodnoj teologiji. Njezinu najpotpuniju definiciju, a na nju nadovezuje Čučić, dao je Karpe u već spomenutom svome djelu, gdje kaže da je to »doctrina de auctore et rectore hujus universi quatenus is, nimirum ejus natura, i. e. ejus existentia et attributa ejusque cum hoc universo conjunctio rationi humanae ex ipsa hujus constitutione argumentando innoscit«. Čučić samo kaže da je to nauka o putu otkrivanja Boga s pomoću razuma za razliku od »theologia revelata«. Čitavo izlaganje i sve definicije što se ovdje donose imaju za pretpostavku pozicije novovjekovne filozofije, od Descartesove skepse do prosvjetiteljskih učenja s jasnim lučenjem onoga što pripada vjeri od onoga što pripada razumu, te na pretpostavci Kantova pristupa i u svjetlu njegovih antinomija čistog uma u vezi s egzistencijom Boga, a u odnosu na čije stavove su neki suvremenici zauzeli krajnje negativno stanovište proglašivši Kanta ateistom, drugi ga u potpunosti prihvatili, a treći, poput Čučića, premda ne u potpunosti prihvatili, ono ipak akceptirali neke njegove opaske u vezi s racionalnim dokučivanjem vjerskih sadržaja što je u Čučićevu izlaganju ostavilo traga u vidu određenog skepticizma. Tu se istražuje način na koji duša dolazi do koncepta Boga, po postojanju triju ideja u duši (ideja supstancije ili realiteta, ideja neuvjetovanog i ideja savršenog). Nastanak ovih ideja veže se uz ono »ego sum« koje je prvo u duši, na koje se nadovezuje »conscientia«, a iz ove ideje subjekta i objekta. Ne treba naglasiti na koji izvor upućuje tvrdnja da je princip ove svijesti, princip »ja« princip sviju mojih predstava i »fons omnium veritatum et cognitionum«. Svi ovi izvodi pojma Boga ipak ne zadovoljavaju Čučića te on zaključuje: »Quamvis omnes intenderim vires, ut in conceptum Dei perveniam, observo tamen rationi humanae manere inaccessible« (Ibid., 9. VII). Navode se zatim tri vrste dokaza božanske egzistencije. Čučić smatra da je fizikoteološki dokaz (po Kantu) najprimjereniji ljudskom umu, pa ipak on nas više tjera da vjerujemo u Boga negoli nas uvjerava u nužnu egzistenciju Božju. Konačna je konstatacija da mi na adekvatni način ne možemo Boga spoznati. Ipak to ne znači da mi nemamo nikakvog pojma o Bogu. Mi Boga spoznajemo pomoću njegovih atributa.

Osmi svezak bavi se naukom o ljudskom djelovanju ili prakseologijom. Izlaganje započinje jednim općenitim uvodom u etiku, a subjektom etike smatra se čovjek »quatenus in naturae viribus per actiones liberas in finem suum ultimum tendere potest« (Ibid., str. 7, VIII). Svrha se pak čovjekova opstanka nalazi u spoznavanju Boga, koji stvara čovjeka da bi kroza nj spoznao sebe. Spoznaja Boga i manifestiranje njegovih savršenstava označuje se kao »finis ultimus hominis«. Čitava se etika dijeli u tri dijela: prakseologiju, koja izlaže opće principe moralnih istina, antropologiju, koja objašnjava dužnosti koje se odnose na ono unutarnje i asketiku, koja pokušava pronaći puteve izbjegavanja poroka i mana i stjecanja vrlina (»sectandae virtutis et fugiandi vitii vias suppedabit«). Osnovna kategorija kojom barata prakseologija jest »actus humanus« a koja implicira slobodno odlučivanje. Čine kojima u osnovi stoji neko nagnuće (»inclinatio«) i koji ne impliciraju po razumu određeno slobodno odlučivanje i ne zovemo ljudskim činima, napominje autor. Od ljudskog se čina zahtijeva razum i slobodna volja (»requisita actuum humanorum«). Svaki voljni čin nadovezuje na spoznaju razuma. U vezi sa zakonima, po kojima čovjek treba da rukovodi ostvarenje svojih želja govori se o najvišem principu moraliteta, na pretpostavci kojega je tek moguće spoznati istine svih moralnih zakona. To je upravo onaj princip koji od nas zahtijeva da postupamo po razumu, a ne po iskustvu. U vezi s principom moralnog djelovanja stavljaju se ove propozicije: »Djeluj u skladu s tvojim čistim razumom«; »Djeluj tako, da razumsku prirodu kako po sebi tako u bilo kom drugom biću ispravno procjenjuješ« i napokon: »Djeluj tako da možeš smatrati razlog djelovanja takvim kakvim bi mogao biti svakom razumnom biću koje posjeduje moralni zakon« (str. 30, VIII). Nije potrebno naročito napominjati koliko ovo izvođenje u prakseologiji upućuje na utjecaj Kantova kategoričkog imperativa. Tu se razlikuje fizički zakon koji je podložan nuždi (»coactioni et necessitati«) od zakona što ga razum sam sebi daje i koji definira način djelovanja ljudske volje, a taj je razumski zakon, moralni. On je univerzalan, kategorički i nužan. Zakon uopće (Čučić etimološki tumači značenje) obvezuje (»ligando« ili »eligendo«). No zbog slobode ljudske volje može se dogoditi da se odstupa od zakona. Svaka je zakonodavna moć ipak od Boga i to je jedini autoritet koji se čovjeku može pretpostaviti. Bog čovjeka, koji je »animal infirmum«, da bi mu pomogao, čini socijalnim bićem. Bog je svojom providnošću u stvari ljudima dao neki prirodni instinkt da bi regulirao njihovo neumjereno teženje za vlastitom srećom, a tim instinktom ljudi treba da spoznaju kako mora biti nešto što u konkretnom nastoji oko spasa sviju ljudi. Tek po tom instinktu čovjek priznaje nužnost zakonite moći (»Necessitas ergo potestatis legitimae ab homine cognoscitur«).

Ponovno se govori o pojmu moraliteta, o pojmu moralnog osjećaja (koji se definira kao povoljna ili nepovoljna afekcija duha nastala iz slaganja ili neslaganja sa zakonom), o moralnoj svijesti (sud kojim razum procjenjuje usklađenost akcije i zakona). Vrlo detaljno govori se zatim o grijehu, o nagrađivanju i kažnjavanju, tj. o principima kojih se u ovom treba pridržavati.

Na prakseologiju, kao što je rečeno, nadovezuje se antropologija, koja prilagođuje principe djelovanja ljudskoj prirodi i istražuje različita stanja i navike (»situs et habitus«) ove posljednje. Tu se govori i o dužnostima, čija klasifikacija i objašnjenje počiva na pojmu ljudskog dostojanstva, koje proizlazi iz cjelokupnosti našeg bića (iz »osjetno-racionalne prirode naše«). Ovdje i opet imamo jednu distinkciju koja upućuje na utjecaj Kantove moralne filozofije: distinkciju legaliteta i moraliteta, no očito je kako su Kantove koncepcije unesene u jedan tipično Čučićev način izlaganja filozofske problematike i po tome znatno modificirane, u prvom redu simplificirane. Po njemu naime treba lučiti ljudske aktivnosti proizišle iz neke prirodne urođene sklonosti, nagnuća, ljubavi (»indole congenita«) od onih koje se mogu smatrati akcijama izvršenim u skladu s našim dostojanstvom, dakle moralnima. Dok one prve nemaju ništa od slobode, one druge »eatenus moralitatem praeseferunt quatenus rationis ductui subjiciuntur«. Tek se u racionalnom konstituira moralno. Akcija koju uopće možemo smatrati moralnom uvijek je vezana uz slobodu i ne može se promatrati nezavisno od nje. Što se tiče sagledavanja i uvažavanja dostojanstva ljudske prirode u drugima osnovna je naša dužnost milosrđe (»charitas«). Tu se treba rukovoditi principom: »Quod tibi fieri vis alteri feceris, quod tibi non vis fieri alteri ne feceris!« Ovo milosrđe ne smije imati ishodište u nekom prirodnom porivu, ukoliko se ima smatrati dužnošću, nego u motivu fundiranom u samom razumu. U posljednjem poglavlju prakseologije izlažu se dužnosti koje su sasvim usko određene različitim životnim statusima, tako bračnim, roditeljskim, učiteljskim itd., gdje dolazi u punoj mjeri do izražaja prosvjeteljski nastrojeno istupanje našeg autora (iznose se sasvim podrobna i za današnje pojmove naivna uputstva u vezi s dužnostima uvjetovanim određenim statusom u društvu, npr. u vezi s odgojem djece: »Najopasnije je djecu odgajati u izobilju«, »djeca moraju roditeljima iskazivati zahvalnost« itd.)

Posljednji, deseti svezak ovog kompendija filozofije bavi se asketikom. Radi se naime o onoj »animi humani... indoles, ut sensim ad perfectionis gradum tendat«. Asketika se bavi traženjem načina i sredstava kojima će se čovjek, na putu do savršenstva, riješiti svojih slabosti. Tu se uglavnom raspravlja o vrlini i poroku.

Za kraj je, napokon, ostalo da se prikaže ono, što Čučić izlaže u četvrtom svesku svoje filozofije, naime ontologija, jer je ovo ne samo najopsežniji dio ovog djela nego ujedno i onaj u kome najpotpunije dolaze do izražaja Čučićevi stavovi. Tu se ponajprije, po već ustaljenoj shemi, govori o pojmu, objektu, svrsi i podjeli metafizike. Metafizika se potom definira kao onaj rod znanja koji radi »de ente in genere« i bavi se spoznajom koja transcendiraju svako iskustvo, a Čučić je po tom naziva »trans-physisca«. Određujući je pobliže, Čučić za metafiziku kaže da je »scientia, quae agit de substantiis citra experientiam a repraesentationibus earumque legibus diversis, attamen cum iis connexis« (Ibid., 3, IV). Kako se sve što je izvan nas dijeli na duh i tijelo, to se i metafizika dijeli na pneumatologiju i kozmologiju, a kako se može govoriti o božanskom i ljudskom duhu to se pneumatologija grana na prirodnu teologiju i racionalnu psihologiju. Kako su neki pojmovi (»notiones«) zajednički, to zaseban dio metafizike čini ontologija, nauka o biću. Ovu podjelu metafizike, po riječima Storchenaua, Čučićeva suvremenika i filozofskog pisca, uveo je u filozofiju Christian Wolff. Za samu riječ »biće« kaže se da ima široko značenje (»Vocabulum ens amplam accipit significationem«); po njemu je biće sve što jest i može biti. No prije negoli će prijeći na izučavanje predikata bića, autor se pita kako uopće dolazi do spoznaje bića, pa se prvi odsjek ontologije bavi pitanjem ljudske spoznaje. Iz njegova iscrpnog izlaganja jasno je koliko se Čučić, zahvaljujući utjecaju Kantove filozofije, kritički postavio prema naivnom realizmu, ali ni izdaleka to još nije kritički realizam neoskolastike. U prihvaćanju Kantovih teza Čučić je vrlo umjeren i uglavnom sklon očuvanju tradicionalnih definicija u filozofiji. Govori se o vrstama ljudske spoznaje i konstatira da sva naša spoznavanja započinju iskustvom. Više moći spoznavanja nemoćne su ukoliko im niže moći ne prenose podatke o objektima neposrednog iskustva. »Nulla ergo cognitio ratione temporis experientiam praecedit«, kaže Čučić (str. 11, IV). Svaka spoznaja zatim sadrži dva momenta — unutarnji i vanjski. Da bi bila djelatna, moć spoznavanja doduše traži objekat, ali je sama ta moć nužni momenat u procesu spoznavanja, jer je »iskustvo sastavljeno djelomično iz onoga što kao utisak od objekata primamo osjetilima, a djelomično iz onoga što naša spoznajna moć iz sebe istiskuje«. Oba se momenta prožimaju, upotpunjuju i na neki način uvjetuju. Pravi se potom distinkcija između spoznaja a priori i spoznaja a posteriori. Premda naš autor ne ulazi u minucioznu analizu tih vrsta spoznaje niti onako radikalno kao Kant sistemom kritike čistog uma pita o mogućnosti spoznaje (njemu je uostalom prvenstvena namjera da svojim djelom, koncipiranim enciklopedijski, informira u sažetom obliku o osnovnim pojmovima svake pojedine grane filozofije, no ovakve podjele

spoznaja, što je izvodi Čučić, a koja prati Kantov sistem, ne nalazimo u autora koji pišu neposredno prije Kanta, a čija djela je na mnogim mjestima konzultirao naš Čučić (npr. Paulus Ma-ko, »Compendiaria metaphysica«, 1767).

U svakom slučaju Čučić smatra neophodnim prihvaćanje apriornih spoznaja i nadovezuje: »Cognitiones hae a priori eo magis admitti debent, quod nonnullae earum dum omnem possibilis experientiae campum refugiunt conatur ratio per conceptus, quorum nullum in experientiam extat objectum ultra ejusdem limites judicium sua dilatare. Notiones ejusmodi Metaphysica evolvit uti sunt: Dei, libertatis, immortalitatis, alterius vitae« (Ibid., 17, IV), prateći tako Kantovo izlaganje iz Predgovora »Kritike čistog uma« gdje je odgovor na pitanje o mogućnosti spoznaja a priori i mogućnosti utemeljenja metafizike kao znanosti tek bilo naznačeno kao zadatak. Čučić međutim niti se dovoljno precizno izražava u vezi s ovim problemom a niti dalje prati Kantovo razlaganje nego prelazi na analizu elemenata spoznaje određujući ih kao subjekat i objekat. Spoznaja se zbiva interakcijom tih elemenata. U svakoj spoznaji razlikuju se materija i forma. Dok je prva promjenljiva, druga je stalna. Čučić zatim postavlja pitanje o onoj univerzalnoj formi u kojoj moraju biti dani i moraju se spoznati (»debent dari et debent cognosci«) svi objekti. Prva je takva forma po njemu »sensualitas« a druga »ratio«, s tim da se pri tom formom označuje unutarnji element u spoznavanju a materijom onaj vanjski. Dok se »vis sensualitatis« određuje kao ona koja utiske objekata opaža (»capacitas impressiones objectorum percipiendi«), dotle se uloga razuma sastoji u tome da predodžbe povezuje s objektom (»sensationes ad objectum refert«). Vrlo opširan opis procesa spoznavanja završava konstatacijom: »Quod si a cogitatione removeamus ea omnia, quae sub sensus cadunt, manet repraesentatio rei alicujus, quae est forma sensualium repraesentationum. Forma universalis sensationum externarum est spatium et sensationum internarum est tempus« (Ibid., 24, IV). Jasno je koliko ovdje Čučić prihvaća Kantove postavke o prostoru i vremenu kao subjektivnom uvjetu osjetnosti. (»Raum ist nichts anders, als nur die Form aller Erscheinungen äusserer Sinne, d. i. subjektive Bedingung der Sinnlichkeit, unter der allein uns äusserer Anschauung möglich ist«, Ed. secunda, Kritik der reinen Vernunft, 1787; i: »Die Zeit ist nichts anders, als die Form des inneren Sinnes...«, Ibid.) I ovo Kantovo shvaćanje prostora i vremena kao subjektivnih uvjeta osjetnog opažanja uzbudilo je filozofske duhove toga vremena. Karpe tako na jednom mjestu svojega spomenutog djela kaže da su se oko prostora i vremena najprije borili njutnovci s lajbnicovcima a sada da se (tj. poslije Kanta) svi zajedno bore s kantovcima. Kao što vidimo, Čučić je stao na stranu potonjih. No da vidimo kako on dalje iz-

laže o prostoru »qua forma sensationum externarum«». Evo što se nužno nahodi u ideji prostora ukoliko »quis spatii ideam concipere vult«: 1) više toga simultanog, 2) način na koji ovo su-biva (koegzistira) i 3) red koji predstavlja neki kontinuirani niz. Tako »spatium esse ordinem plurium simultaneorum« ukoliko koegzistiraju u neprekinutom nizu i koji se red čutilima opaža. Ujedno »prostor ovisi samo o stvarima koje koegzistiraju«; time Čučić doslovno ponavlja rečenicu Ch. Wolffa iz »Philosophia prima seu ontologia methodo scientifica pertractata« (Francofurti et Lipsiae, 1736): »spatium non datur nisi existentibus simultaneis«. Nadalje, poput Wolffa, koji pravi distinkciju između apstraktnog, imaginarnog i realnog prostora i Čučić kaže: »Idcirco distinguendum est a spatio sic dicto imaginario, abstracto, vacuo, quod nonnisi in mente existit et de quo depraedicari potest, quod sit infinite extensum, divisibile, infinite-aeternum, necessarium, immobile, simile.« (Ibid., 26, IV)

Što se tiče vremena »qua forma sensualitatis« kaže se da su elementi neophodni »ad ideam temporis efficiendam«: 1) više toga (»plura«), 2) promjene mnogog i 3) red tih promjena. Stoga se vrijeme može definirati kao »ordo successorum in serie continua«. Time je Čučić i opet doslovce ponovio Wolffovu definiciju. Da bi bilo jasnije konačno Čučićevo shvaćanje prostora i vremena, evo njegove izjave: »Praemissa doctrina clare nos docet, cur spatium et tempus tamquam determinationes universales rebus extra nos existentibus tribuantur. Quia nostra sensualitas nullam rem nisi in spatio et tempore concipere potest.« (Ibid., 28, IV). Slijedi vrlo važno pitanje: »An res prout sunt in se possunt in spatio et tempore repraesentari? An sub unica forma sensualitatis? An non in alia forma, quam in spatio et tempore valeant cognosci?« (Ibid., 28, IV) Odgovor je gotovo tipičan za Čučića: »Sunt quaestiones luxuriantis ingenii!« (Ibid.) Niti je autor raspravio pitanje termina »res prout sunt in se« (jer Kantu je čitav njegov sistem transcendentálnom metodom izgrađen, pretpostavka uvođenja termina »stvari po sebi«) niti izložio distinkciju fenomena i stvari po sebi. No slijedi Čučićeva opaska: »Leibnitzius et Wolfius sensualitatem a ratione in gradu intensionis, non in modo, discrepare docuere. Quantum haec opinio retardavit, quominus incrementum scientiae capere potuerint, gravitas quaestionis abunde monstrat« (Ibid., 28, IV), koja podsjeća na Kantovu opasku o Leibniz-Wolffovoj filozofiji, koja je »razliku između čulnosti i intelektualnosti promatrala samo kao logičku, dok je ona očevidno transcendentálna i ne odnosi se samo na formu jasnosti ili nejasnosti, već na njihovo podrijetlo i sadržaj.«

Kao osjetilnost tako i razum ima neke opće forme pomišljajnja (»Quare sicut sensualitas ita et ratio habet suas universales

formas, per quas cogitat et sicut sensualitas ita et ratio est obiectum repraesentationum«, Ibid., 30, IV). Forma u kojoj se pomišljaju sve stvari su pojmovi (»conceptus«), no oni nisu samo forma misaone duše nego i forma stvari (»Ideo conceptus non tantum sunt formae mentis cogitantis sed et rerum. Et quia ab intellectu non a rebus promanarunt ideo vocantur a priori«, Ibid., 30, IV). U stvari forme razuma, koje moraju biti nužne i općenite, pomišljaju se kao četiri kategorije (kvantiteta, kvaliteta, modaliteta i relacije) u vezi s kojima se govori i o sintetičkom jedinstvu (»unitas synthetica«). Kategorije Čučić smatra univerzalnim formama u kojima se pomišlja veza između forme i objekta i njihova je definicija (na str. 32): »Categoriae sunt objecta determinata rationis cogitantis.« No tu naš autor postavlja sebi ovo pitanje: »Kako je stvar po sebi povezana i određena« (»Quo modo res in se sit conjuncta et determinata«). To se po Čučiću ne da osvijetliti oblicima razuma (»non sinit se per formas rationis illustrari«). Čučić dakle ovdje zajedno s Kantom ograničuje djelatnost našeg razuma na područje predmeta koji su njemu dani, pa se spoznaja ograničuje na spoznaju stvari kao pojava.

U daljem izlaganju navode se predikati i moći (»vires«) bića.

Za njegovu metodu mogli bismo uglavnom reći da je pored neprestanog nastojanja oko držanja »sredine«, karakteristično nabacivanje nekih filozofskih problema na koje nailazimo u povijesti filozofije i ostavljanje tih pitanja neriješenima.

Sažetak

Simeon Čučić, rođen 1784. u Žumberku, u Pećnu, a umro 1828. (pokopan je na Jurjevskom groblju u Zagrebu), grkokatolički svećenik, doktor filozofije (doktorirao je filozofiju na Peštanskom univerzitetu 1806. godine) i profesor logike, metafizike i moralne filozofije na Zagrebačkoj kraljevskoj akademiji znanosti (na kojoj je predavao od 1808. do 1828, kad je umro), jedan je od rijetkih autora čije se ime spominje na planu filozofije u prvoj polovici XIX stoljeća, u vrijeme, dakle, kad filozofsko stvaranje u nas iz više razloga zamire.

Istovremeno ovaj se filozofski pisac među prvima u nas kritički osvrnuo na Kantove »novotarije« u filozofiji, a njegovo je glavno filozofsko djelo »Philosophia critice elaborata« upravo primjerom kako je Kantova filozofija utjecala kako na evropsku tako i na našu filozofiju.

U tom se svom djelu osvrće Čučić na više značajnijih filozofskih autora toga vremena, tako Storchenaua, Baumeistera, Karpea,

Baylea, Clarkea, Puffendorfa, Platnera, Wenzela itd. Filozofski interes tih autora koncentriran je na dva velika filozofska imena: Kantovo i Voltaireovo. Za Čučića uglavnom vrijedi isto ono što se može reći za većinu ovih filozofskih djela i opredjeljenja njihovih autora. Svi se oni kritički osvrću na skolastičku filozofiju u svojim pregledima povijesti filozofije, ali većina njih još se uvijek nije oslobodila sasvim skolastičkih okvira.

»Philosophia critica elaborata« koncipirana je enciklopedijski poput većine filozofskih djela tog doba. Ovaj kompendij filozofije želi prije svega pružiti osnovnu informaciju o raznim granama filozofije, te obiluje prosvjetiteljskim elementima.

I što reći za Čučića kao filozofskog autora? Umjereno otvoren prema utjecajima evropske filozofije i novim znanstvenim dostignućima, on uglavnom ostaje u okvirima tradicionalne školske filozofije, ne opredjeljujući se ni za dogmatizam u onom smislu u kojem ga Wenzel definira kao »caeca confidentia in rationem nostram relicta critica aestimatione virium ejus«, a niti se opet decidirano izjašnjava za kritičku filozofiju ukoliko je ova »metoda zdravog razuma, koji je uvjeren da je ljudska spoznaja samo spoznaja fenomena«.

Vidnu je ulogu ovaj profesor Zagrebačke kraljevske akademije znanosti odigrao, prema riječima J. Šimraka, u osvit hrvatskog narodnog preporoda. Svojim je pjesmama hrvatskim i popularnom filozofijom utjecao na mladež oduševljenu preporodnim idejama.

Résumé

Simeon Čučić, né en 1784 à Žumberak (à Pećno) et mort en 1828 (enterré à la cimetièrre Jurjevsko à Zagreb), le prêtre gréco-catholique, le docteur en philosophie (le doctorat obtenu à l'Université de Budapest en 1806), le professeur de la logique, métaphysique et philosophie morale à Regia academia scientiarum Zagrabienensis, est un des rares auteurs que nous rencontrons en Croatie, sur le plan philosophique, dans la première partie du XIXème siècle, c'est à dire au moment où la production philosophique semble perdre d'élan (dont les raisons sont multiples).

En même temps, cet auteur philosophique est un des premiers, chez nous, qui a pris en considération les nouveautés qu'a apportées la philosophie de Kant. L'oeuvre principale de Čučić, »Philosophia critica elaborata« est justement un exemple pour l'influence que la philosophie Kantienne a exercé non pas seulement sur la philosophie européenne mais aussi sur la nôtre.

Dans cette oeuvre philosophique Čučić mentionne les positions philosophiques de beaucoup d'auteurs, ses contemporains, ainsi Storchenau, Baumeister, Karpe, Bayle, Clarke, Puffendorf, Platner, Wenzel etc. L'interet philosophique se ces auteurs est concentré spécialement sur deux noms philosophiques-celui da Kant et celui de Voltaire. Ce qui vaut pour la plupart de ces oeuvres et de positions prises par leurs auteurs vaut aussi pou la philosophie de Čučić.

Eux tous manifestent une position critique par rapport à la philosophie scolastique mais la plupart ne s'est pas encore libéré du cadre scolastique. »Philosophia critica elaborata« est écrite en encyclopédie comme la plupart d'oeuvres philosophiques de ce temps. Ce »compendium philosophiae« veut premièrement servir de base pour une étude scolaire de philosophie et donner l'information principale dans toutes les branches de philosophie. Ainsi elle abonde en éléments éducatives.

Que dire enfin de la philosophie de Čučić?

Ouvert modérément pour les influences de la philosophie européenne et pour les inventions scientifiques de son temps, il reste, en général, dans le cadre de la philosophie scolaire traditionnelle, ne se déclarant décisivement ni pour le dogmatisme en ce sens que Wenzel essaie de le définir comme »caeca confidentia in nostram rationem relicta critica aestimatione virium ejus« ni pour la philosophie critique en tant que celle-ci est« une methode de la raison convaincue que la connaissance humaine n'est que la connaissance des phénomènes«.

Čučić a joué le rôle important, d'après les mots de J. Šimrak, à l'aube du Mouvement Ilyrique en Croatie, quand il a suscité je jeunesse croate avec ses poèmes et sa philosophie populaire.